

Vzácní savci Zanzibaru

2. Levhart, chocholotka a ostatní

V první části příspěvku (Živa 2008, 5: 234–235) jsme si představili vzácnou a endemickou guerézu zanzibarskou (*Piliocolobus kirki*) a v závěru článku jsem uvedl, že její budoucnost je relativně zabezpečena a početní stav její populace dokonce roste. Všechny druhy vzácných a endemických savců Zanzibaru ale zdaleka nemají tak šťastný osud.

Mnohé taxony tohoto ostrova lze považovat za téměř či částečně endemické, protože kromě Zanzibaru existuje ještě malá část jejich populace na přílehlém pobřeží afrického kontinentu ve zbytcích nížinného pobřežního deštného lesa. Jde o izolované reliktní porosty, které jsou připomínkou časů, kdy podobné pralesy rostly souvisle od středoafričské oblasti až po východoafričské pobřeží, než je rozdrobila v době klimatických změn rozšiřující se savana. Žilo v nich množství druhů, jejichž evoluční potomky dnes často oddělují stovky kilometrů.

Levhart zanzibarský

Levharta zanzibarského (*Panthera pardus adersi*) popsal v r. 1932 jako zvláštní poddruh londýnský zoolog R. Pocock. V Britském muzeu se zachovaly tři levhartí kůže, jedna je uložena také v Harvardu a jeden preparát na Zanzibaru (obr. 1).

Od ostatních afrických levhartů se nápadně liší menšími tělesnými rozměry a hustšími skvrnami (rozetami) – jsou dvakrát až třikrát početnější, než je u levhartů obvyklé. Podle J. Kingdona (1997) se tu v minulosti vyskytli jedinci s touto aberací v kresbě a jejich vlastnosti se na izolovaném ostrově dědičně zafixovaly a rozšířily. Někteří autoři, např. i český zoolog L. Dobroruka, považují poddruh *P. pardus adersi* za rozšířený i na východoafričském pobřeží až do Mozambiku a jihovýchodních částí Transvaalu v Jihoafrické republice. Mnozí zoologové ale toto tvrzení odmítají a věří, že ostrovní forma je jedinečná a historicky unikátní. Osobně si myslím, že Dobrorukův názor má určité opodstatnění – doba izolace ostrovní populace 10–15 tisíc let není pro vytvoření specifického poddruhu až tak dlouhá. Např. u chocholátky zanzibarské (*Cephalophus adersi*), o které bude řeč později, rovněž přežila na pobřeží kontinentu malá populace, jež se od početnější ostrovní nijak neliší. Protože ale neexistuje dostatek vhodného materiálu pro analýzu DNA, zůstává otázka poddruhu levharta zanzibarského otevřená.

Sociální antropolog Martin T. Walsh z univerzity v Cambridge se zabývá vztahem místních lidí k této šelmě. Důvodem,

proč levhart na ostrově s největší pravděpodobností vyhynul, jsou především pověry domorodců. Dodnes panuje mezi obyvateli Zanzibaru představa, že kouzelníci si levharty vydržují a společně zodpovídají za všechno zlo, které obyvatelstvo postihne. V r. 1919 vyhlásili Britové levharta zanzibarského za chráněného a v r. 1950 dokonce zakázali jeho lov. Po vyhlášení nezávislosti na koloniální správě v r. 1964 se ale tato opatření zrušila a revoluční národně-osvobozenec vláda Zanzibaru dokonce označila levharta za škůdce a původce čarodějnictví. Šlo o kampaň Kitanzi, jejímž cílem bylo tento druh na ostrově vyhubit. V polovině 60. let 20. stol. tak dostala místní populace velmi vážný zásah. Dodnes neexistuje účinná legislativa na ochranu levharta zanzibarského a ještě v 90. letech ho lovili všichni – nejen vesničané, ale i vládou podporovaná národní asociace lovců. Dokladem velké poptávky po levhartích kůžích je fakt, že se formálně nedochovala žádná kůže z jedinců, jejichž odstřel v 90. letech národní asociace lovců registrovala. Ještě v r. 1994 bylo takto evidováno 12–13 zabitých kusů.

Ostrované nazývají levharta konge – král. Při výzkumu v letech 1990–96 to ne-

měl tým M. T. Walshe jednoduché, protože domorodci věří i tomu, že pokud někdo spatří levharta nebo o něm něco bude vědět, neměl by se s tím nikomu svěřovat, jinak ho postihne neštěstí. Za této situace bylo složité od venkovanů zjistit pomocí dotazníků a pohovorů kdy, kolikrát a za jakých okolností se s touto šelmou setkali. Přesto vědci částečně překonali jejich neochotu a zaznamenali svědectví o pozorování levhartů a jimi zabitých domácích zvířat, získali také statistiku od lovecké asociace. Poslední výzkumník, který pozoroval živého levharta, byl I. S. Swai z univerzity v Dar es-Salaam v r. 1983 v rámci své diplomové práce. Od r. 1996 nebyla existence levharta zanzibarského potvrzena. Zanzibarská vláda nedávno vypsalala odměnu za vyvrácení předpokladu jeho vyhynutí na ostrově, zatím ji však nikomu nevyplatila. A tak jediného levharta na Zanzibaru dnes můžete vidět jen ve vitríně Přírodovědeckého muzea ve Stone Town jako dermoplastický preparát jedince uloveného Grazebrookem u Kisakasake.

Nová ženetka

V r. 1997 byl pomocí nočních automatických fotoaparátů zaznamenán a objeven nový poddruh cibetkovité šelmy ženetky lesní (*Genetta servalina*), popsán o rok později jako *G. s. archeri*. Do té doby byla zanzibarská ženetka známa jen podle jedné staré kůže a poškozené lebky. V lednu 2003 ji úspěšně zdokumentovali norští zoologové H. V. Goldman a J. Winther-Hansen opět pomocí fotoaparátů instalovaných v terénu a reagujících automaticky na pohyb zvířete. Pro domorodce ovšem toto zvíře neznámé nebylo, tvrdili, že ji dobře znají pod jménem ushundi. Ostatní poddruhy ženetky lesní žijí hlavně v centrální Africe a na několika izolovaných lokalitách ve východní Africe, nejbliže Zanzibaru v pohoří Udzugwa ve střední Tanzanii.

1 Levhart zanzibarský (*Panthera pardus adersi*) – pravděpodobně už jediný, který na ostrově zbyl, je pouze dermoplastický preparát v Přírodovědeckém muzeu ve Stone Town. Poslední potvrzený záznam výskytu této neobvyklé formy levharta pochází z r. 1996.

2 Ostrov Zanzibar (Unguja) je domovem nominotypického poddruhu drobné antilopy pižmové (*Neotragus moschatus moschatus*) dosahující hmotnosti 4–6 kg. Na obr. je samice.

3 Zanzibarský poddruh bércouna Petersova (*Rhynchocyon petersi adersi*) – preparát v Přírodovědeckém muzeu ve Stone Town. Snímky P. Luptáka

Zanzibar je domovem i dalších malých šelem, včetně endemických poddruhů promyky červené (*Galerella sanguinea rufescens*) a mangusty tlustoocasé (*Bdeogale crassicauda tenuis*). Celkem běžná je zde cibetka africká (*Civettictis civetta schwarzi*) a zavlečeny sem byly mangusta žíhaná (*Mungos mungo*) a asijská cibetka malá (*Viverricula indica*).

Chocholátka zanzibarská

Na ostrově žijí tři druhy malých antilop: chocholátka modrá (*Cephalophus monticola sundevalli*) – v celé Africe nejhojnější druh chocholedek, antilopka pižmová (*Neotragus moschatus moschatus*, obr. 2) a téměř endemická chocholátka zanzibarská (*C. adersi*), která kromě Zanzibaru obývá v nepočetné populaci pouze reliktní prales Arabuko Sokoke na pobřeží Keni. Podle IUCN – Mezinárodní unie na ochranu přírody jde o nejohroženější druh chocholedek v Africe.

Keňský zoolog E. M. Kanga studoval chocholátku zanzibarskou právě v Arabuko Sokoke, asi 110 km severně od Momباسy. Antilopy počítal z auta a analýzou trusu se snažil ověřit složení potravy a jejich početnost. Na rozdíl od Zanzibaru žijí s nimi na této lokalitě i chocholátka červená (*C. natalensis*) a schovávaná (*Sylvicapra grimmia*). Chocholátka zanzibarská zde dosahuje populační hustoty 2,8 jedinců na km² (ostatní druhy byly hojnější) a vyhledává lesní porosty bobovité *Cynometra webberi*. Místní obyvatelstvo tyto drobné antilopy běžně loví, navíc kácí lesní porosty, a to v míře, která není dlouhodobě udržitelná a přímo ohrožuje přežití těchto zvířat. Současný status této lesní rezervace k záchraně druhu zdaleka nestačí. E. M. Kanga proto doporučuje zlepšit podporu místních komunit, aby měly na ochraně chocholátky zájem, případně i začít s chovem v lidské péči.

Přežití této pozoruhodné antilopy s bílým pásem na boku zadních končetin závisí na tom, do jaké míry se podaří potlačit nadměrný lov a ničení jejího životního prostředí. Podle keňského zoologa A. A. Mwinyi (2003) klesl početní stav chocholátky zanzibarské od r. 1983 o více než 80 %. V současnosti podle jeho odhadu žije na Zanzibaru (hlavním ostrově Unguja) asi 1 400 jedinců. Její výskyt se soustředil do tří lesních celků na jihu ostrova – Kizimkazi, Mtende a Kibuteni. Typický biotop tvoří suché křovinaté lesy na korálovém podkladu, nejvyšší stromy dorůstají jen 10 m. Převažují zde sekundární porosty s množstvím otevřených skalnatých plošek. Vzhledem k přelidněnosti Zanzibaru se zvyšuje tlak lidských aktivit a ochrana tohoto druhu potřebuje výraznou pomoc, s prvními iniciativami už přicházejí některé zoologické zahrady. Jednou ze záchranných aktivit byl pokus

převést několik jedinců na 75 km vzdálený ostrov Chumbe, aby se vytvořila nová záložní populace na místě s lepší možností ochrany. Problémem ale byla vysoká citlivost antilop ke stresu při odchytu do sítí a převozu na člunech. Tři pokusy se nezdařily vůbec, při čtvrtém v únoru r. 2000 šest jedinců nepřežilo transport a dva uhynuli krátce po příchodu na Chumbe. Vysadit na novou lokalitu se podařilo dva samce a tři samice.

Vzácní bércouni

Hřebíčkový ostrov je domovem i dalších endemických či téměř endemických forem savců, mezi něž patří i mnohem méně známé druhy. Zajímavou skupinu představují bércouni (řád *Macroscelidea*) patřící k nejstarším africkým savcům, jejichž vzhled se nezměnil už 35 milionů let. Mají rychlý metabolismus, a proto se dožívají nejvyšší pěti let. Fyziologicky jsou adaptováni na zpracování často poměrně jedovaté potravy, jako jsou stonožky či mravenci.

Na zanzibarském souostroví se skrytě vyskytuje místní poddruh bércouna Petersova (*Rhynchocyon petersi adersi*) – na hlavním ostrově Unguja, v lesích Muungwi a Muyuni, a též na sousedních ostrovech Uzi a Mafia. Je to pěkné zvíře (obr. 5) tmavě šedého zbarvení se žlutavým břichem a nápadně oranžovým až červeným ramenním pruhem, poněkud větší než veverka. Stejně jako ostatní bércouni má

velké oči a pohyblivý chobotovitý čenich. Nominotypický poddruh bércouna Petersova obývá povodí řeky Rufiji v Tanzanii. Podobně vzácný je i zanzibarský poddruh bércouna čtyřprstého (*Petrodromus tetradactylus zanzibaricus*).

„Horský“ daman a ostatní

Na ostrovech Zanzibar (Unguja) a Pemba přežívají i malé populace damana horského (*Dendrohyrax validus neumanni*). Tento nejméně známý druh damana (řád *Hyracoidea*) jinak obývá horské lokality ve východní Africe – Kilimandžáro, Meru, Usambara, Uluguru a Pare – a jeho výskyt na uvedených ostrovech v nížinných biotopech zůstává proto záhadou. Pravděpodobně se sem rozšířil v některé vlhké meziledové době a potom zde zůstaly izolované reliktní populace. Když se změnily klimatické podmínky na pevnině, přežil na ní pouze ve zbytcích vlhkých biotopů, tj. v horských lesích.

Na Zanzibaru najdeme i několik endemických poddruhů hlodavců: veverku *Paraxerus palliatus frerei*, veverku rudonohou (*Heliosciurus rufobrachium dolosus*) a krysu obrovskou (*Cricetomys gambianus cosensii*).

Díky v současnosti relativně úspěšné ochraně klíčového druhu zanzibarské fauny – guerézy zanzibarské – snad můžeme na závěr konstatovat, že je šance i na záchranu menších a méně nápadných, ale stejně cenných savců tohoto ostrova.